
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

TÁRSADALMI TÍPUSOK

Gobby Fehér Gyula: *Másokat hívó hang*, Forum, Újvidék, 1979

A Gobby Fehér Gyula novelláit tartalmazó vaskos könyv hat ciklusban teszi számunkra hozzáférhetővé a szerző kisprózáját. A rendszerezés bizonyos mértékű külsődlegességére az a körülmény utal, hogy minden ciklusba pontosan tíz novella kerül, aminek következtében nyilvánvaló: a csoportosításnál nem minden esetben a novellák belső jellegzetességei voltak perdöntőek. Egy azonban kétségtelen: a szerző a lehető legmagasabb nézőpontot igyekszik meghódítani a mai élet problematikájának belátásához. Inkább igazodni, közelhajtani kíván az emberi szenvedélyek és tulajdonságok különféle megnyilvánulásaihoz, mintsem hogy saját egyhangú életérzéséhez keressen tárgyasítási lehetőséget. Sokat tud a szerelemről, de titkok üzenetére, az emberi életet befolyásoló, olykor szinte megmagyarázhatatlan sorsszerűségekre is felfigyel; nem kisebb figyelemmel tanulmányozza a munkával kapcsolatos viszonyokat s a társadalmi bűnök iránt is van érzékenysége. Másszor viszont csupán szemlélődik, s látatása hangsúlytalan, esetleg nyomatékos torzítással hívja fel olvasója figyelmét: a derű, a felszíni rezgés mélyben zajló és bonyolult folyamatok külső jele csupán.

Az elmondottak balzaci igényeket sejtetnek: Gobby Fehér Gyula prózája társadalmi valóságunk megismerésére és értékelésére törekszik, ám célját a legváltozatosabb novellaformák alkalmazásával igyekszik megvalósítani. Társadalmisága mégis inkább magától értődő, mint program-szerű; szereplői ugyanis olykor a közösségi történések perifériáin jelennek meg, s örök emberi jellegzetességek terheit vonszolják. Ilyen esetekben Fehér Gyula nem fordít hátat a társadalomnak, hanem annak egyedét veszi górcső alá. Ekkor érezhetően sokat merít önmagából, és gyermekkori emlékeit is felhasználja, hogy a kimondás tanulságot szolgáltatson. Szeretettel és csipkelődve figyeli a civilizáció emberének botladozásait, túlterhelt tudatának az inercióját, összpontosításra való képtelenségét. *Valójában nem vagyok* című novellája hőséneke gondolatai például minduntalan az emlékek mélységeibe merülnek a közhelyekkel terhelt mindennapi beszélgetés felszínéről. Szerelem és balekség egyébként nála szo-

ros összefüggésben van. Az érzelmközpontúság ugyanis önfeledtséggel jár, ez viszont az egészséges gyanakvás, az életben elengedhetetlen résen állás rovására megy, s a gyanútlan ember még szármalmasabb, ha saját vereségét sem ismeri fel. *A virág, amely repülni tud* szelíd ironiája az ilyenfajta emberi magatartáson mulat. Az *Egy délután* azonban már e forma túlfeszülésének veszélyére figyelmeztet: szellemileg kevésbé sikerül fölülmúlnia az együgyűséget, noha eredetileg ez a célja: a példabeszéd elemei a humoreszk felé sodorják. A szerelem számára erkölcsi bírálat ürügye is: a *Nyoma vesz a keskeny útnak* az egyetemista ifjúság opportunizmusának parabolája. Szerelem iránti szkepticizmusának okai szintén fellelhetők az egyik novellában, noha az ábrázolt embertípus saját-ságai eleve lehetetlenné teszik, hogy közvetlen egyenlőséget tehesünk a szerző és hőse szemlélete közé. „Nálamnál tökéletesebbet kerestem — mondja az utóbbi. — Talán ez volt a hiba. Mindig nálamnál tökéletesebbet kerestem. Azt hiszem, ezért nem lehettem egy nőbe se huzamosabb ideig szerelmes. Én nem lehettem senkibe se teljességgel, halálosan szerelmes. Magamtól féltém. A későbbi ítéletemtől.”

Az előbbi típusú szövegekben „boldog” emberek beszélnek, kiknek gondolatai azonosak sorsukkal. Fehér Gyula a látszat és valóság kettősségének tudatában szemlélődik: naiv hőseivel szembeni ironiája innen ered. Ezért érdeklik a kettősségek és a válságok. Tapasztalatból tudja: korunk emberének beszéde nélkülözi a spontaneitást: az ún. hátsó gondolatokat rendszerint nem ravasz számítás tölti ki, hanem kétségbeesett önvédelmi reflex. A belső rezdüléseket kutató irodalmi személyiségvizsgálatok kultuszát a francia új regény egyik ága honosította meg, Gobby Fehér Gyula mégis hiteles ábrázolást nyújt a kölcsönzött módszer segítségével. A *Mérce a vágyban* jellegzetes példája az ilyen megfigyeléseknek: a szereplők a magabiztosság és egyértelműség látszatát igyekeznek kelteni, holott valójában belső gyámoltalanságon kell úrrá lenniük, szétfolyó figyelmüket kell összpontosítaniuk: a „mindig valami más” ingere irányítaná őket. Hasonlóképpen leplezi le a kettősséget a társadalmi élet kortánának vizsgálatakor is; s remek hatást ér el a rossz értelmű érdekek boncolásával: szellemsen világítja át a hitelesebb emberi viszonyok kialakulását gátló helyzeteket. Az *értéktöbblet alárendelése* így indul: „Tizenegy éve ül a nyakamon Szabó. Tizenegy éve hordozom mind a hetvenhat kilóját. Tizenegy éve figyelem, hogy figyel-e, leskelődöm, mert leskelődik, álarcot hordok, mert álarcot hord. Tartok tőle, és ezt ő is tudja. De tart tőlem, és ezt én is tudom.” Az ilyen kezdés egyszerűsítésekre csábít, könnyen humoreszk lehet belőle. A kölcsönös gyanakvás mögött remekül mutatja ki az opportunisták érdekazonosságát, az újdonsággal szemben reflexszerűen kialakuló érdekszövetséget; egyszóval mindazt, amiből a mindennapi életben csupán elvétve kerül valami felszínre, s ami igen gyakran lefojtott konfliktusként terheli a vezetői funkcióban levők lelkivilágát.

Az időből kiesettség lélektani helyzete az esetekkel való szolidaritás érvényre juttatására is alkalmas Gobby Fehér Gyula világában. *Nyulak* című novellájában az öregember mintegy pszichológiai reflexként, önvédelemből nem engedi a sokéves munkáját megsemmisítő jelennel egyeztetni múlttudatát: a munkának és az árvíz következtében megsemmisülő eredményének egymással való szembesítése tragikus következménnyel járna. De a kellemetlen emlékeknek is lehet kivételesen nagy vonzereje, s ennek ábrázolása az irodalmi ízlés karikírozására is alkalmas. „Az olvasóközönség”, „a hallgatóság” — mondjuk, s nem is sejtjük, hogy a művésznek a félig értéke is a művelődési előfeltételek elemeinek számtalan variációjából állhat össze egyénenként. A költészet rajongója mazochistaként ifjúkori konfliktusait, ballépésének következményeit szenvedheti át újra, anélkül, hogy fogalma lenne róla: a költői célkitűzés egy egészen más világba szeretné magával ragadni (*A költészet megszálottja*).

Gobby Fehér Gyula számos novellája az elmélyült társadalombírálat sajátos változata — ám nem új szólamokról vagy indulatkitörésekről, hanem megfigyelések eredményeiről van itt szó. A szerzőnél ugyanis erkölcsiség és ábrázolás szoros egységet alkot. Mai életformánk válságát sokoldalúan ismeri, s olykor riporterri következetességgel sorolja fel a társadalmi viszonyoknak emberi gyarlóságokban gyökerező torzulásait. Alig jelent meg könyv az utóbbi években, mely ilyen egyértelmű és kíméletlen ítéletet olvasott volna rá a szocialista társadalom technokrata és bürokrata rétegének fejére. Azonban az író moralista énje leírás vagy elemzés mögé rejtőzik, s még a publicisztikai közvetlenségnek is tárgyiasság a formája.

Teljesebb hatást természetesen szimbolikus-allegorikus megoldásaival ér el. Az *Úton* munkásának, ipari tanulójának és gimnazistájának beszélgetése messze túlmutat önmagán, amire a novella első két mondata figyelmeztet: „Míntha meg akarná fojtani, mindent letakart a köd. Bár szabad-e egyáltalán ilyen céltudatosságot feltételezni róla?” Kár azonban, hogy a fiatal nemzedék életforma-keresését nem a primer élmények szintjén, hanem az elkoptatott szavak közegében fogalmazza meg: „Nekem azt kellene elmagyarázni, hogy milyen módon éljek. Olyan sok lehetőség van, és én nem tudok mit kezdeni magammal!” Szatirikus hangnemet akkor üt meg, ha a társadalmi visszaélések látványa végleg elkeseríti. Ilyen esetben (*Az érem*) kiérezhető, hogy dokumentumok alapján dolgozik, ám maró cinizmusa nem az eszményeket, hanem az ezeket megcsúfoló, objektív akadályokkal takarózó hivatalnokokat támadja. Pesszimizmusának mélypontját jelzi, mikor az emberi szolgálalkúséget időtlenné nagyítja (*Alázat*). Nem csupán általánosságban mond ítéletet, nemcsak a távolkép perspektívájából tekint az emberi viszonyok helyzetére, hanem az induktív típusvizsgálatokat is vállalja. Ilyenkor érzé-

kelteti egyértelműen, hogy számára a rosszul értelmezett önzés a társadalmi bajok alapoka. Egyik hősről azt írja: „Nem volt rosszakarátú, csak diadalra éhes. Élete egyik legnagyobb eszményének tartotta, hogy valamikor igaza lett, a szövetkezet életképtelenség bizonyult, s ő, megszabadulva a közösség nyűgétől, újra saját gazdája lehetett.” Nem a diadalszomj problematikus Fehér Gyula számára (hiszen mi másért írna az író), hanem, mint később kiderül, a dolgok fetiszizálásának kicsinyessége. Számos írása tanúsítja: a feladatának becsülettel eleget tevő egyszerű ember az eszménye, aki az adott körülmények között mégis naiv idealistának bizonyul. Többek között végigkíséri az értelmiségi kényszerű megalkuvásának folyamatát: miért szegődik el fordítónak a merész művelődési eszményeket valló idegen nyelvszakos tanár; milyen megszállásban van része az állati módon duhajkodó ismeretlenek részéről a tisztességes tanítónak; mi okozza a jómódú családnál korrepetáló szegény származású jó tanuló megaláztatását; hogyan öli ki a természetellenesség irányításának automatizmusa az erkölcsi folytonosságtudatot; miképpen termelheti ki az ideges unalom és az ostoba sértődöttség a gyámoltalan idősebbekkel szembeni agresszivitást.

Gobby Fehér Gyula könyvének a témához való alkotói hozzáállása szempontjából viszonylag homogén novellacsoportja a *Helyzet* ciklus cím alatt olvasható. Itt az író a tárgyilagos tanú szerepébe illeszkedik. A bűn néhány írásban nem társadalmi jelenségeként nyer bemutatást, hanem mint titokzatos atavisztikus tünet, mint megmagyarázhatatlan és kiirthatatlan burjánzás. A *Pénz nélkül* című novellában az egyetemista tivornya utáni éhségben lopásra kényszerül: vétségéhez nem fér kétség, ám tettének súlyát közömbösíti, sőt fölülmúlja a kereskedő szadizmusa. A *macska* a kegyetlenséget szenilitásként, az emberi lélek rövidzárlataként, rosszul felfogott önvédelemként értelmezi. Nem kevésbé indokolatlan a *Másokat hívó hang* tanító hőse ellen irányuló kollektív indulat sem. A *Puha csattanás* viszont az egymásnak alapvetően ellentmondó lélektani érdekeket nagyítja ki. E novellák között legtöbbit a *Gazdáját kereső árnyék* mond, talán azért, mert közvetlenül semmit sem árul el a benne rejtőzködő lényegről. Azok ellen szól itt a vádirat, akik az utóbbi két évtized anyagi utáni hajszájában fölülkerekedtek és a kevésbé élelmesekeket az ugyancsak nem kockázat nélküli külföldi munkavállalásra kényszerítették. Hasonlóképpen társadalmi érdekű, noha kirívóbb hangsúllyal, s ezért esztétikailag kevésbé hatékonyan a *Fogadás* és a *Tárgyalás* is, melynek montázsa a kikélezett ellentétek révén valósul meg: a szemet szúrón konkrét gyakorlat kiáltó módon cáfolja a problémák mérlegelésének semmitmondó általánosságát.

Gobby Fehér Gyula novelláinak jelentős hányadát túlságosan is könnyen olvashatóvá teszi a dolgokat és embereket hétköznapi szempontból láttató, hagyományos módon tükröző funkciót vállaló realizmus — noha

az ilyen szövegei is többnyire meghaladják a „túlságosan is emberi”, a jól bevált közhelyes kifejezéssel megkönnyeztetésre spekuláló, álhumanista moralizálását. Údítóleg hatnak az olyan ötletes groteszkek, mint amilyen a *Guruló hatalom*, a *Nővéreink*, a *varjak*, *A strandfürdő megnyitásának darabjai*, valamint *Az állomáson* és a *Dániel magánbeszéde, miközben a fűrészfoga harap*. Sajátos értékük többértelműségükben rejlik, azokban az asszociációsorokban, melyeket olvasójukban indítanak. A szerzőt maga az élet ösztönzi tiltakozásra, legjobb darabjaiban mégis a modern próza törvényeinek engedelmeskedik, s humorban oldja fel a megszüntethetetlenek tetsző feszültségeket. Ezeknek az effektusoknak az elemzése azonban már egy külön tanulmányt igényelne.

VAJDA Gábor

KÜLPOLITIKÁNK ELVI ALAPJA

Miloš Minić: *Spoljna politika Jugoslavije 1973—1979*, Politička teorija i praksa, Novi Sad, 1979

„E könyv kiadásának ötlete Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Kommunistá Szövetsége Tartományi Bizottsága politikai tanulmányok és marxista képzési központjától eredt. Elfogadva az ötletet, az utóbbi hét év alatt elhangzott fellépéseimből, beszédemből, interjúumból, cikkeimből és más nyilatkozataimból válogattam. Arra törekedtem, hogy a válogatás áttekintést adjon hazánk álláspontjáról valamennyi fontosabb nemzetközi kérdésben és eseményről, valamint más országokkal való bilaterális kapcsolatainknak ebben az időszakban való alakulása kérdéseiről” — így ír könyvének előszavában Miloš Minić, aki hazánk külügyminisztere volt 1973-tól 1978-ig, a Nemzetközi Kapcsolatok Szövetségi Tanácsának jelenlegi elnöke.

A tartományi marxista központ Politička teorija i praksa (Politikai elmélet és gyakorlat) nevet viselő sorozatának 14. köteteként most jelent meg Miloš Minić *Spoljna politika Jugoslavije 1973—1979 (Jugoszlávia külpolitikája 1973—1979-ig)* című könyve. És nem véletlenül éppen a politikai elmélet és gyakorlat sorozatban, hiszen a szó szoros értelmében külpolitikánk elméletét és gyakorlatát egyaránt tükrözi. „Egy jugoszláv külpolitika van” — hangsúlyozta többször is Miloš Minić, de ennek a külpolitikának számos vonatkozása, tevékenységi iránya létezik. Ez a könyv valamennyi vonatkozását és tevékenységi irányát felöleli, és az utóbbi évek minden fontosabb eseményét taglalja.